

Fıkraların Oluşumunda İcra Bağlamının Etkisi: Rize Fıkraları Örneği

The Effect of Performance Context on Formation of Jokes: The Example of Rize Jokes

Sefacan DOĞRU

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Rize, Türkiye

Bu makale; Sefacan Doğru tarafından hazırlanan Rize Fıkraları (İnceleme-Tasnif-Metin) başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Geliş Tarihi/Received: 21.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 16.10.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 31.10.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Sefacan DOĞRU
E-mail: sefacan.dogru@erdogan.edu.tr

Atıf: Doğru, S. (2023). Fıkraların oluşumunda icra bağlamının etkisi: Rize fıkraları örneği. *Culture and Civilization*, 5, 22-32.

Cite this article as: Doğru, S. (2023). The effect of performance context on formation of jokes: The example of Rize jokes. *Culture and Civilization*, 5, 22-32.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ÖZ

Fıkra; geçmişten günümüze daha çok sözlü geleneğin aktarımıyla gelen ve konusunu yaşanmış ya da yaşanması muhtemel olaylardan alan kısa ve yoğun bir anlatıma sahip bir halk edebiyatı türüdür. Fıkraların en önemli özelliği insana ait toplumsal kusurlara, günlük hayatta ortaya çıkan gülünç olaylara, çarpıklıklara ve karşıtlıklara dikkat çekmesidir. Toplumun sosyal, kültürel, maddi ve manevi değerlerini yansıtan önemli halk anlatılarından olan fıkraların, Türk halkının olaylar karşısındaki tutum, düşünce ve davranışlarını ortaya koymada önemli bir işlevi vardır. Stith Thompson'un "metin önemlidir, fakat bağlamsız metin ölüdür" fikrinden hareketle yola çıkılan bu çalışmada fıkra anlatılarında bağlamın önemi Rize fıkralarından örneklerle ifade edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıkra, bağlam, anlatıcı, Rize fıkraları

ABSTRACT

Anecdotes are a type of folk literature that has lived through the oral tradition from the past to the present and has a short and intense narrative that takes its subject from lived or probable events. The most important feature of the anecdotes is that they draw attention to the social flaws of human beings, the ridiculous events that occur in daily life, the distortions, and contradictions. Anecdotes, which are one of the most important folk narratives reflecting the social, cultural, material, and spiritual values of the society, have an important function in revealing the attitudes, thoughts, and behaviors of the Turkish people against the events. In this study, which is based on Stith Thompson's idea that "text is important, but text without context is dead," the importance of context in anecdotal narratives has been tried to be expressed with examples from Rize anecdotes.

Keywords: Anecdote, context, narrator, Rize anecdotes

Giriş

Fıkra; kendine has birtakım özellikleri bulunan, geçmişten günümüze daha çok sözlü geleneğin aktarımıyla gelen ve konusunu yaşanmış ya da yaşanması muhtemel olaylardan alan kısa ve yoğun bir anlatıma sahip bir halk edebiyatı türüdür. Fıkraların önemli özelliklerinden biri insana ait toplumsal kusurlara, günlük hayatta ortaya çıkan gülünç olaylara, çarpıklıklara ve karşıtlıklara dikkat çekmesidir. Toplumun sosyal, kültürel, maddi ve manevi değerlerini yansıtan halk anlatılarından biri olan fıkraların Türk halkının olaylar karşısındaki tutum, düşünce ve davranışlarını ortaya koymada önemli bir işlevi vardır. Bu bakımdan fıkralar, bir toplumun hayata bakış açısını ifade eden ve toplumun mizah anlayışını çeşitli söz oyunları ile yansıtan kısa anlatılar olarak edebiyat sahasında dikkate değer bir yere sahiptir.

Pek çok milletin kendi kültür daireleri çevresinde gelişmiş fıkra anlatıları ve karakterleri vardır. Dolaşısıyla; şiir, roman, hikâye, tiyatro ve atasözü gibi fıkralar da farklı coğrafyalarda görülen evrensel bir türdür. Bu sebeple fıkralar ile ilgili günümüze kadar yapılmış pek çok tanım bulunmaktadır. Türk edebiyatının yazılı kaynaklarında ise fıkra türünün ilk örneklerine Kaşgarlı Mahmud'un 11.yy'da kaleme aldığı *Divânü Lügâti't-Türk* adlı eserinde rastlanmaktadır. Kaşgarlı Mahmud bu eserde fıkra için "küg" ve "külüt" kelimelerini kullanarak fıkranın tanımını "halk arasında dilden dile dolaşan güldürücü şeyin adı" şeklinde açıklamıştır (Ercilasun ve ark., 2014, s. 401). Böylece buradan Türklerin İslamiyeti kabulünün ilk evresinde ve öncesinde Türk toplumlarında fıkraların "küg ya da külüt" şeklinde isimlendirildiği anlaşılmaktadır. İslamiyet'in kabulü ile birlikte Arap dilinin de etkisiyle ilerleyen dönemlerde fıkra için "hikâye,

masal, mizah, kıssa, latife, nükte” gibi adlandırmaların kullanıldığı görülmektedir. Bunlar arasında fıkra yerine en çok tercih edileni “latife” olmuştur. Albayrak, bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade eder:

“İslamiyet’in kabulünden sonra fıkra özelliği taşıyan kısa anlatımlara hikâye, masal, mizah, kıssa, latife, nükte” gibi isimler verilmiştir. Ancak bu kelimeler içinde en çok “latife” kelimesi yaygınlık kazanmıştır... Latife kelimesinin fıkra yerine yaygınlık kazanması sonucu 16.yy’dan itibaren fıkralardan oluşan eserlere “letâif” veya “letâifname” adı verilmiştir. Bursalı Cinanî’nin Bedayiü’l-âsâr, Zâti’nin Letâif ve Lâmi Çelebi’nin Letâif adlı eserleri bunların en meşhurlarıdır...19.yy’ın sonlarına doğru “Letaif” veya “letâifname” türündeki eserlerin kapaklarında “fıkaret (fıkralar)” adına da yer verilmeye başlanmıştır” (Albayrak, 2004, s. 173).

Dilimize Arapça’dan geçmiş olan fıkra kelimesi zamanla yeni anlamlar kazanmıştır. Sözlüklerde fıkra hakkında yapılmış olan çeşitli tanımlar yer almaktadır. Daha önceki yüzyıllarda *latife* adıyla anılan fıkra türüne ilk büyük ilgi Tanzimat edebiyatıyla birlikte başlamıştır. Fıkra bu dönemde ilk değinenlerden birisi Şemsettin Sami’dir. Şemseddin Sami, fıkra kelimesinin anlamlarını, “1. omurga kemiği; 2. makale ve yazının ayrıca bir kelam veya bahis teşkil eden ve makale veya yazının mâkabl mabadından ayrılabilen parçası; 3. Nizam ve kanun veya kavâid-i ilmiye ve fenniye kitaplarında bend, madde; 4. Küçük hikâye, kıssa” şeklinde açıklamıştır (Yavuzarslan, 2019, s. 350). Bu tanımlamada halk edebiyatı türü olan fıkrayı ilgilendiren kısım dördüncü tariftir. İlgili tarife göre 19. yüzyılın sonlarında fıkralar, masal ve hikâyeler içerisinde değerlendirilmiştir.

20. yy’dan itibaren Cumhuriyet’in de ilan edilmesiyle halk edebiyatı alanındaki çalışmalar hız kazanmış ve bu çalışmalar içerisinde fıkra da önemli bir yere sahip olmuştur. Bu dönemde, fıkralar hakkında çalışmalar yapan araştırmacılar arasında Pertev Naili Boratav, Agâh Sırrı Levent, Fikret Türkmen, Faik Reşat, Saim Sakaoğlu, Dursun Yıldırım, Şükrü Elçin gibi isimler yer almaktadır. Bu isimler fıkra kavram yönünden açıklık getirmişlerdir. Fıkralar ile ilgili günümüzdeki en kapsamlı çalışmalardan birisine sahip olan Dursun Yıldırım’ın türe dair tanımı ise şu şekildedir:

“Fıkra, hikâye çekirdeğini hayattan alınmış bir vaka veya tam bir fikrin teşkil ettiği kısa ve yoğun anlatımlı, beşerî kusurlarla içtimâî ve gündelik hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç hadiseleri, çarpıklıkları, ziddiyetleri, eski ve yeni arasındaki çatışmaları sağduyuya dayalı ince bir mizah, hikmetli bir söz, keskin bir istihzâ yoluyla yansıtan; umumiyetle bir fıkra tipine bağlı olarak nesirle yaratılmış, sözlü edebiyatın müstakil şekillerinden ibaret, yaygın epik-dram türündeki realist hikâyelerden her birine verilen isimdir” (Yıldırım, 2016, ss. 35–36).

Bu tanımlamalar ışığında fıkralar; gündelik yaşamda bireylerin karşılaşabileceği her çeşit olayları bünyesinde barındırabilen, kahramanları belli kesimler tarafından tanınan, mahalli çevrede bilinen ya da toplumun belli sosyal kesimlerinden olabilen; temel işlevi, karşısındakini güldürürken eğlendirmek ya da ders vermek olan, mizahi yönü ağır basan küçük hacimli edebi metinler olarak ifade edilebilir.

Fıkralarda Yapı ve İçerik

Fıkralar üzerine çalışan araştırmacıların, söz konusu türün yapı özellikleri ile ilgili ortak görüşleri mevcuttur. Dursun Yıldırım’ın bu konu ile ilgili düşünceleri ise şu şekildedir:

“Fıkra, başlangıç, gelişme ve sonuç bölümlerine sahip bir hikâyedir. Fakat bu bölümler kısa ve yoğundur. Hatta, umumiyetle tek bir vak’a ve fikir üzerine kuruludur. Her hikâye bir hükümle sona erer. Bu iki temel unsur, fıkranın ana şemasını meydana getirir. Bunu bir isim tamlamasına benzetirsek hüküm, tamlanan; vak’a, tamlayan durumundadır. Tamlayan kısım aynı zamanda hazırlık kısmı olarak da bilinir. Hükümün ortaya çıkması için gerekli hazırlık burada yapılır” (Yıldırım, 2016, s. 41).

Fıkların dikkat çeken özelliklerinden biri kısa ve yoğun mizahi bir anlatıma sahip nesir anlatıları olmalarıdır. Bu bakımdan ele alındığında fıkralar her ne kadar nesir türünde kaleme alınan birçok edebi tür gibi giriş, gelişme, sonuç kompozisyonundan oluşuyor olsa da bu bölümler arasındaki ayrımı yapmak kısa ve yoğun anlatımı dolayısıyla oldukça güçtür. Öyle ki genellikle fıkralarda nihai amaç muhatabı mizah yaparak güldürmek olduğu için fıkların sonuç bölümleri nükte içeren tek bir cümleden de oluşabilmektedir.

Fıkların yapısında karşımıza çıkan diğer önemli unsurlar ise fıkranın olmazsa olmazı diyebileceğimiz vak’a ve hükümdür. Yıldırım (2016, 41), eserinde bu iki unsuru bir isim tamlamasına benzeterek önemine dikkat çekmiştir. Fıkralar son kısmında bir hükme varılan kısa anlatılardır. Vak’a kısmında gündelik hayattan seçilmiş aşına olduğumuz bir konuya değinilir. Fıkranın sonunda ise bu olaya ait güldürücü, içerisinde mizahi unsurları olan ve ders verici nitelikte bir hüküm kısmı yer alır. Bu hükümün hiç beklenmedik bir anda ve alışlagelmişin dışında bir şekilde gelmesi, dinleyicilerin gülmesine olanak sağlayan temel etken olarak nitelendirilebilir.

Kısa ve yoğun bir anlatı olması sebebiyle fıkralar genellikle tek bir vak’a etrafında kurulur. Anlatımın sonucunda varılan tek ve kesin hükümün meydana gelebilmesi için bir vak’a gereklidir. Ancak fıkranın bu iki unsurundan hüküm olmadıktan sonra vak’anın bir önemi kalmaz. Çünkü asıl güldürü ögesi fıkranın son kısmında yani hüküm kısmındadır. Vak’a hükümün sadece hazırlayıcısı konumundadır. Gökşen’e (2002, s. 46) göre de olay/fikir ve hüküm, fıkraları meydana getiren iki unsurdur. Ancak burada esas olan ve fıkranın yükünü taşıyan hükümdür. Hüküm olmadıktan sonra başta bulunan olay veya fikrin ortaya konulması hiçbir şey ifade etmeyip sadece bir durumun hikâyesidir. Olay veya fikir, hükümün ortaya çıkmasını sağlayan bir tür hazırlıktır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi fıkralarda “olay ve hüküm” fıkranın iki belirleyici unsurudur. Fıkraı oluşturan bu iki önemli unsuru, tez ve karşı tez olarak da nitelendirebiliriz. Giriş bölümünde, kısaca olay veya anlatılmak istenen düşünce ile ilgili bilgi verildikten sonra, tez ve karşı tez sunulur. Karşılıklı konuşma, tartışma ile olay ortaya çıkartılır. Varılan yargı ise fıkranın sonuç kısmıdır. Bu bağlamda tez ve karşı tez de aslında gülmece olayının da özünü oluşturan çatışmayı doğurur (Karadağ, 2004, s. 222).

Edebiyatta nazım olarak kaleme alınan türlere karşı nesir şeklindeki türlerin hatırdan kalması daha güçtür. Ancak fıkların hatırlanması, diğer nesir türlerine göre daha kolaydır. Bunun sebeplerinden biri, fıkların kısa anlatıma sahip edebi tür olması; diğeri ise metinde

nükte unsurunun alışılmışın dışında, hatırdı kalıcı bir şekilde verilmesidir. Dolayısıyla fıkralarda nükte, anlatıların hatırlanmasında rol oynayan önemli bir unsurdur. Nükte hatırlanırken fıkra da kolayca hatırlanıp anlatılabilir.

Günlük yaşantımızın bir yansıması olan fıkraların konusu çevremizde bulunan kişiler, olaylar, mekânlardan oluşur. Ancak fıkraların konusunu gündelik yaşamımızdaki diğer olaylardan ayıran şey olayların gülünç taraflarını göstererek mizahı oluşturmasıdır. Dolayısıyla her türlü gülünç, mizahi olaylar; eksiklikler veya kusurlar fıkraların konusu olabilir. Bazen fıkralarda mübalağa, olağanüstülük, yalan gibi inancını güç durumlar ön plana çıksa da dinleyicinin mizahı yakalayabilmesi için bu unsurlara inanması gereklidir. Yıldırım, fıkraların konusunu üç başlık altında değerlendirir:

“Birinci grup içinde, inanç ve itikadların, dinî âdet ve merasimlerin, dinî yasaklarla hurafelerin yarattığı anlamsız durumları ve yorumları, cahil din adamlarını ve dini istismar vasıtası olarak kullanılanları konu alan fıkralar yer alır. İkinci grup içinde ise, başlangıçtan bu yana, yöneticiler ile yönetilenler arasında cereyan eden durumlar, olaylar dile getirilir. Halk bu fıkralar ile düşünce, tutum ve davranışını bir fıkra tipi aracılığıyla yöneticiye yansıtmaya çalışır. Bu fıkralarda karşılaşılan haksızlıklar, zorbalıklar, baskılar, yolsuzluklar, adaletsizlikler, iltimas, rüşvet ve kayırmalar, tenkit ve alay konusu edilir. Üçüncü grup içinde yer alan fıkralar, günlük durumlar içinde karşılaştığımız muhtelif tezatların, çatışmaların yarattığı problemleri, sosyal ve beşerî kusurları, vak’aları işler. Bu fıkralarda haris, bencil, açgözlü, hilekâr, rüşvetçi, karaborsacı, dolandırıcı, hamiyetsiz, kavgacı, zorba, geçimsiz, dedikoducu, hırsız, arsız ve ahlâksız, gurur ve kibir düşkünü tipler, tenkit, alay ve istihza konusu edilir” (Yıldırım, 2016, s. 40).

Gülin Öğüt Eker ise “İnsan Kültür Mizah” adlı eserinde Türk fıkralarının konularını dört ana başlık altında toplamıştır;

1. İnsana nesne özelliği veren davranış, nitelik ve kusurlar\Ferdi özelliklerle ilgili olanlar;
2. Sosyal hayat, idare eden–idare edilenler ile ilgili olanlar;
3. Dinî inanç ve uygulamalar ile ilgili olanlar;
4. Ahlaki ve ailevi değerler ile ilgili olanlar” (Öğüt Eker, 2009, ss. 113–114).

Bu kaynaklardan yola çıkarak fıkraların konusu hakkında genel bir değerlendirme yapıldığında “insanın iyi veya kötü her türlü davranışları, kusurları, gülünçlükleri, dinî inanç ve ritüelleri ile ilgili uygulamaları, toplumsal değerleri, gündelik hayatı, idare eden ve edilenler arasındaki ilişkileri, kısacası geçmişten günümüze yaşanmış veya yaşanabilecek içerisinde gülünç, mizahi ya da ironik unsurlar olan her türlü olay, fıkraların konu alanına girer” şeklinde bir çıkarımda bulunulabilir.

Nesir şeklinde kaleme alınmış roman, hikâye gibi edebi türlerde olduğu gibi fıkralarda da şahısların önemli bir yeri vardır. Ancak fıkralarda şahısların diğer edebi türlere göre daha belirgin bir rol üstlendiğini söylemek yanlış olmaz. Öyle ki bazı fıkralar sadece fıkradaki şahsa göre hatırlanmaktadır. Nasreddin Hoca fıkraları, Bekri Mustafa fıkraları, İncili Çavuş fıkraları, Doğu Karadeniz yöresinde Temel ile Dursun fıkraları bunlara örnek olarak verilebilir. Fıkralarda anlatılan ve gerçeklik unsuru barındıran olayların bu fıkra tiplerinin başından geçip geçmediği ise bilinmemektedir. Boratav’a (2022, s. 97) göre bu tiplerin yaşadıklarından şüphe olmamakla beraber gerçek biyografyaları, hele kendilerine en çok yakıştırılan fıkralarda anlatılanların gerçek yaşamları ile ilişkileri kesin olarak hiçbir zaman bilinemeyecek kadar menkıbenin sınırına yerleştirilmiştir. Onlar halkın ortak belleğinden doğup gündelik hayatta toplumun görüşlerini yansıtmakla görevli kimselerdir.

Fıkralarda zaman mefhumu genellikle belirsizdir. Çünkü fıkralarda önemli olan anlatılan zaman değil olayın içeriğidir. Bununla birlikte Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Kemine, Mirali ve Bektaşî’ye ait fıkraların bazılarında devre göre – yaşamış tarihî şahsiyetler göz önünde bulundurulursa- anlatıların zamanı kısmen tespit edilebilir fakat bu durum umumi kaideyi değiştirmez (Yıldırım 2016, s. 43). Zira söz konusu şahsiyetlerin sözlü geleneğin ortak ürünü olarak fıkralar için tiplendirilmiş kişiler olması ve biyografileri ile yaşadıkları zamanın tam olarak bilinmemesi gibi durumlar, fıkraların zamanını tam olarak belirlemeyi güçleştirmektedir.

Fıkra türünde mekân, genel bir çerçevede düşünüldüğünde tıpkı zaman gibi belirsiz ve anlatılan vak’a gibi tektir. Fıkralar olay merkezli bir türdür ve her olay bir mekânda gerçekleşir. Dolayısıyla fıkralarda da bir mekân olmak durumundadır. Ancak kısa, sade ve mizahi sonuca odaklı bir tür olmasından dolayı genellikle fıkralarda mekân, olayın önüne geçmez. Bu sebepten ötürü fıkra anlatılarında roman ve hikâye türlerinde olduğu gibi ayrıntılı mekân tasvirlerine de pek rastlanmaz. Nihai anlamda fıkra anlatılarında mekânların sadece olayın gerçekleştiği ortamı ifade eden bir aracı konumunda yer aldığı söylenebilir. Bu bağlamda; gündelik hayatımızdaki olayların gerçekleşebileceği ibadethaneler, dağlar, çayırar, sahiller, kahvehaneler, evler, oteller, okullar gibi her türlü açık ve kapalı ortam, fıkra anlatılarında görülen belli mekânlara örnek olarak gösterilebilir.

Fıkralarda açık ve sade bir dil kullanılır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi fıkraların toplumun gündelik hayatını yansıtmasıdır. Fıkralar oluşumu itibarıyla toplumun halk tabakasından gelir. Halk olarak tabir edilen şey henüz tam olarak medeniyeti kavrayamamış ancak toplumun vahşi kesiminden de daha medeni olarak görülen bir orta sınıftır (Dundes, 1999, s. 139). Bu tabire uyan toplum tabakası, medeniyetin kenarlarında yaşayan eski moda bir kısım (köylü) olarak kabul edilebilir.

Bütün halk anlatmalarının devamlılığını ve canlılığını sağlayan, onları zaman içinde zenginleştiren ve güzelleştiren anlatıcılarıdır (Dikbaş 2018, s. 16). Bununla birlikte fıkralarda masallarda, destanlarda ya da halk hikâyelerinde olduğu gibi bir anlatıcı geleneği yoktur. Destan geleneği varlığını destancı denilen anlatıcılara; halk hikâyeleri ise anlatıcıları konumundaki aşıklara borçlu iken fıkralar özel bir anlatıcıları olmadan günümüze kadar gelmiştir. Bu durumun oluşmasında muhtemelen fıkraların kısalığı ve insanların hoşça vakit geçirmesi için az vakit alması önemli bir etkidir. Hemen herkesin hoş vakit geçirmesine olanak sağlayacak sadelikte ve kısalıkta olan fıkralar gündelik hayatının bir yansıması olduğundan dolayı tarihin dinamikliği içerisinde tüm esnekliği ile geçmişten günümüze var olagelmiştir.

İyi bir fıkra anlatıcısı daima fıkranın gidişatına göre nükteyi en doğru zamanda en uygun biçimde dile getirebilmelidir. Fıkralar da yerinde kullanılan bazı kelimeler halkın ince zekâsını; nüktedan, hazırcevap kişiliğini ve mizahi karakterini yansıtmaları bakımından önemlidir. Hiç beklenmedik bir anda gelen bu kelimeler halkın ince düşünebilen bir zekâyâ sahip olduğunun da bir göstergesidir. Sade, açık ve anlaşılır bir dille nüktedan ve mizahi bir fıkra kompozisyonu oluşturmak için kuvvetle muhtemel yüksek bir zekâ düzeyine sahip olmak gerekir.

Özetlenecek olursa; fıkraların sade, açık ve anlaşılır bir dile ve nüktedan bir üslup yapısına sahip olduğunu ve fıkra anlatıcısının da fıkranın nükte unsurunu en doğru şekilde verebilecek bir üslupla icrasını gerçekleştirmesinin fıkrayı güzelleştireceği söylenebilir. Yıldırım'a (2016, s. 46) göre, fıkraların dili külfetsiz, yapmacıktan uzak, canlı bir Türkçedir. Ayrıca fıkra dilinin esasını; canlılık, açıklık, anlam yoğunluğu, incelik ve zerafet teşkil eder.

Fıkralarda Bağlam

Halk edebiyatı ürünleri incelenirken anlatı bağlamının değerlendirilmesi fikri ilk olarak bağlam merkezli inceleme yöntemlerinde görülmeye başlamış; özellikle sözlü kompozisyon teorisi ve performans teoride önemli bir yer arz etmiştir. Bununla birlikte işlevsel yöntemin de temel hareket noktası halk edebiyatı yaratmalarının metinleri değil, bu metinlerin oluşturuldukları, yaratıldıkları ve yeniden yaratılıp nakledildikleri bağlamdır (Ekici, 2018, s. 124). İşlevsel kuramın kurucularından B. Malinowski; 1926'da yayınladığı "İlkel Psikolojide Mit" (Myth in Primitive Psychology) adlı çalışmasında "şüphesiz metin çok önemlidir fakat bağlamsız metin ölüdür" (Akt. Çobanoğlu, 2012, s. 289) şeklindeki ifadesiyle dikkatleri bağlamın önemine yöneltmiş; daha sonraki yıllarda Malinowski'nin bu düşüncesi Performans Teori'nin başlangıç noktasındaki temel etkenlerden biri olmuştur. Dundes (2006, s. 43)'e göre bağlam (context), bir halkbilgisi ürününün içinde aktüel olarak yer aldığı sosyal ortamdır. Yeni bir yöntem arayışında olan İcra (performans) yöntemi kuramcılarının çalışmalarında "bağlam" genel bir çerçeve görevi görmüş ve bu çerçeve içinde formül ve kavramlar gelişmiştir (Ben Amos 2007, s. 232). Böylelikle halkbilimi çalışmalarında metin kadar anlatıcı ve dinleyici unsurlarından oluşan metnin yaratıldığı sosyal ortam öne çıkararak bağlam kavramı içerisinde değerlendirilmeye başlanmıştır.

Performans Teori'nin önde gelen isimlerinden Alan Dundes; 1964 yılında "Doku, Metin ve Konteks" adlı makalesinde metnin nakledilebilir veya başka bir topluma aktarılabilir olduğundan; ancak sözel dokunun aktarılmasının imkânsızlığından bahseder. Bağlamın ise her yaratmada değişken olduğunu, hiçbir zaman aynı kalmayacağını belirtir. Buna göre bir metni doğru değerlendirmek için nasıl bir sözel doku ve nasıl bir sosyal bağlamda yaratıldığını bilmenin önemine dikkatleri çeker (Dundes, 1998, ss. 106-119; Ekici, 2018, s. 130). Performans Teori'nin diğer halkbilimi araştırma yöntemlerinden en büyük farkı "bağlam"a (context) verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Diğer kuram ve yaklaşımlarda göz ardı edilmiş olan bağlam unsuru Performans Teori kuramcılarınca ön plana çıkarılmış ve halkbilimi araştırmalarına derinlik ve dinamizm katmıştır. Performans teorisinin önemli tezlerinden biri, metni anlamak için metnin anlatıldığı ortama vakıf olma fikrine dayanmaktadır. Buna göre bir folklor ürünü onu meydana getiren icracı, oluşum zamanı ve bağlamından bağımsız düşünülmemelidir.

Performans olayının yapısı incelenirken icranın çevresi, töresi, eylem akışı, icracı, dinleyici gibi etkenlerin dikkate alınması gerekmektedir (Çobanoğlu, 2012, s. 297). Bu tür etkenler anlatının yapısının şekillenmesindeki faktörlerdendir. Çünkü her folklor ürünü anlatıldığı mekân, zamana ve dinleyiciye göre çeşitlilik gösterebilmektedir. Dolayısıyla bu etkenler mümkün olduğunca ortak bir çerçevede değerlendirilmelidir. Performans teoriye göre de her folklor ürünü bu gibi etkenler göz önünde bulundurularak incelenmeli ve folklor ürünlerinin icralarında sosyal şartlar birebir aynısı gibi sağlanamayacağından her icra bir yeniden yaratma olarak düşünülmelidir.

Performans Teori kuramcıları ayrıca "bağlam"ın "işlev" ile karışabileceğini öngörerek bu iki kavramın birbirinden ayrılması hususunda görüşler öne sürmüşlerdir. Buna göre işlev, özü itibarıyla belli sayıda bağlama dayanarak oluşturulan bir soyutlamadır. Çoğunlukla ele alınan bir folklor ürününün kullanımı veya amacı hakkında bir araştırmacı veya incelemecinin ne düşündüğüdür (Çobanoğlu, 2012, s. 304). Bağlam ise bir halk bilgisi ürününün yaratıldığı, derlendiği, icracısıyla, dinleyicisiyle, söz boyutu ve anlatıldığı metin boyutuyla birlikte bir bütünü ifade eden kendine has özellikleri bulunan sosyal durumdur. Bu noktadan hareketle bir değerlendirme yapıldığında işlevin genellikle kişilere yönelik bir kavram olduğu; bağlamın ise anlatının icra edildiği ortamdaki anlatıcı, dinleyici unsurları başta olmak üzere anlatının metnini ve sözeldokusal özelliklerini hatta işlevini dahi etkileyebilecek yapısal özelliklere ve öneme sahip bir kavram olduğu anlaşılmaktadır.

Performans kuramı temsilcilerinin öne sürdüğü bağlam kavramı metnin yaratma anının tespit edilmiş olması üzerine odaklanır. Yani bir anlatının ilk yaratma anının keşfedilememesi o halk bilgisi ürününün bağlamının atlanması anlamına gelir. Bununla birlikte her yeni yaratmanın da ilk yaratmadan farklı, münhasır bir bağlamı bulunmaktadır (Ekici, 2018, s. 130).

Bağlamı derlemenin önemi özellikle fıkra incelemelerinde daha ön plana çıkmaktadır. Fıkralarda anlatıcının kimliği ve icranın gerçekleştiği ortamın sosyal durumu bağlam açısından büyük bir öneme sahiptir. Zira dinleyicinin yaşı ve cinsiyeti gibi unsurları göz önünde bulundurularak icrasını gerçekleştirecek olan anlatıcı fıkra metninde yer alan müstehcen veya argo kelimeleri değiştirerek anlatımını gerçekleştirebilir; anlatımı yarıda kesebilir; ya da icra ortamında kadın veya çocuk dinleyiciler bulunması durumunda anlatı metni daha farklı şekillerde icra edilebilir. Bu gibi durumların, halkbilimi ürününün derlenmesi aşamasında bağlam, sözeldoku ve metin üzerinde doğrudan bir etkisi söz konusudur.

Bu çalışmada fıkra anlatılarında bağlam hususunun önemine değinmek maksadıyla ilgili konu; Rize yöresinden derlenen metinlerin bağlamsal değerlendirilmesi yapılarak ifade edilmeye çalışılmıştır. Yapılan değerlendirmede bazı metinlerin iki ayrı versiyonuna yer verilmiştir ancak hem derlenen bütün anlatıların bu şekilde bir karşılaştırma yapmaya uygun olmaması hem de mümkün olduğunca sade bir biçimde konunun anlaşılmasını sağlamak maksadıyla bazı metinler için yalnızca ilk anlatı esnasındaki bağlamın değerlendirilmesinin yeterli olacağı düşünülmüştür.

Oni Nasi Dedun Ben Gibi Muslimana

a. Bizum köyde eskiden atmacacılık çok var idi. Atmacacılık ederdiler. Bizum Çayeli Yanıkdağ Köyü Fenaçi mahallesinden bi adamun atmacası kaçtı. İndi aşıği Karanluklar Mahallesi'ne Karanluk Osman'un atmaca çaçeline¹ vurdi. Adam aldı tutti oni. Dedi ne ediyim ne etmiyim buni sahibi tanıyacık ayağında cingili² var. Tutayım oni dumana. Tutti oni dumana kararttı oni tanınmasun diye. Sonra endi pazara yaşlılarun oturduğu atmacacılar kayvesine (kahve). Ora oturiyiken atmacasını bağladı kayviye. Atmacanın sayibi Fenaçılı emice da geldi o kayviye. Tabi atmacanın sahibi da atmacasını tanıdı. Gitti Karanluk Osman'un yanına dedi ona ki:

– “Ula Karanluk Osman, bozkizil atmacami³ nasi tuttun dumana?”

Karanluk Osman işi anladı tabi dedi ona ki:

– Nasi tutmasam oni geldi bizum limana.

Fenaçılı emice cevap verdi:

– Sizun köy came(câmi) olsa siz gelmesiz imana.

Karanluk Osman bunun üzerine:

– Oni nasi dedun dedi ben gibi muslimana...” dedi (KK.1).

b. Karanluk Mahallesi'nden bi Osman Dedemuz var idi bizum. Bunlar eskiden atmacacılık ederdiler. Güzel bi bozkizil atmacası tutmuş idi. Bu bozkizil atmacasını kaçurdi. Bu atmaca Çayeli Yalı Mahallesi'ne gitti. Çayeli Yalı Mahallesi'nden biri buni tutti. Bu tutulan atmacanın bozkır bir atmaca, güzel atmaca olduğunu anladı. Atmacayı tutan tanınmasun diyine buni dumana tutti. Sahibi oni tanımasun diye. Ve o atmacayı tutan indi çarşıya Yalı kiraathanesi var atmacacılar falan hep orda otururler. Oda atmacayı götürdü oraya serene koydi. Başladı iskambil kâğıdı oynamaya. Bu sefer Osman Dedemuz indi çarşıya. Gitti Yalı kahvesine, bakti ki uyy! Benum atmacam duriyi serene⁴ ama oni tutan adam tutmuş oni dumana. Atmacanın tuyni değiştürmüş. Osman Dayı anladı tabii bu benum atmacamdu diye. Sordı tabi bu atmaca kimun diye. Dediler ki orda iskambil oynayan adam geturdi oni. Karanluk Osman Dayı bunun üzerine gitti o iskambil oynayan adamun yanına dedi ona ki:

– O beyaz atmacami nasi tuttun dumana?”

Atmacayı çalan adam dedi ki:

– Nasi tutmasam oni geldi duşti bizum limana.

Bunun üzerine Karanluk Osman Dede cevap verdi:

– Sizun köy came (câmi) olsa siz gelmeziz imana.

Atmacayı çalan adam da cevap verir:

– Sen oni nasi dedun ben gibi muslimana (KK.2)...

Fıkranın Bağlam Yönünden Değerlendirilmesi

Yukarıdaki metinler arasında ilk göze çarpan olgulardan birisi; Fenaçi Mahallesi'nden olan kaynak kişinin () anlatısında Karanlık Mahallesi'nden Osman Dayı'yı hırsız olarak gösterirken Karanlık Mahallesi'nden olan anlatıcının () Osman Dayı'ya yakıştırılan hırsızlık sıfatını kabul etmeyişi; hatta büyüğüne karşı bir saygı ibaresi mahiyetinde ondan Osman dedemiz şeklinde bahsetmesidir. Bu noktadan hareketle bir değerlendirme yapıldığında; fıkralarda anlatıcının yaşadığı çevrenin halk bilgisi ürününün bağlamını etkileyebileceğini görmek mümkündür. Yukarıdaki örneğin ikinci versiyonunda görüldüğü gibi eğer anlatıcı ve fıkra kahramanının yaşam alanı birbirine yakınsa, fıkra kahramanı için belirtilecek olumsuz bir durum anlatıcısı da kapsayacağından bu tür anlatımlarda subjektif yorum icra bağlamının bir parçası olabilmektedir.

Yukarıdaki anlatı aynı zamanda halk edebiyatı türlerinden atma türkü ve fıkra arasındaki ilişki bağlamında da düşünülebilir. Atma türkü Doğu Karadeniz yöresinde oldukça yaygın olan ve kafiyeyle ifadelerle karşılıklı atışma şeklinde icra edilen bir türkü türüdür. Küçük yıldız (201, s. 61)'a göre atma türkü bir laf atma sanatıdır. Hiciv, nükte, kinaye gibi söz sanatlarını bünyesinde taşır. Kazanma amacı pek yoktur. Önemli olan mantıklı, mecazlı yaklaşımlar getirmektir. Her iki tür de yöre halkının nüktedanlığını, hazırcıcağı ve mizah anlayışını görmek mümkündür. Bu sebepten ötürü, yukarıdaki metin hem bir atma türkü hem de fıkra metni olarak değerlendirilebilir.

Bundan Doğanda Boyle Olur

a. Nasreddin Hoca'nun bi köyünde kurbağa görüldü. Kurbağanun adı kurbağadu yani. Ama köyliler bunun ne olduğunu anlamadı. Kurbağa “vik vik vik vik” atlayı tabi. Köyliler buni keşfetmeye çalıştı, keşfedemedi. Bu nedu, bu nedu? Diye sorayiler ama hiç bişeye benzetemiyiler. En son köyliler dedi ki, buni ancak Nasreddin Hoca bilir. Buni Nasreddin Hoca'ya eletelum (götürelim). Elettiler oni Nasreddin Hoca'ya attiler oni yere. Kurbağa gene “vik vik vik vik” atlayı. Sormişler Hoca'ya “Hocam bu nedu?” diye. Nasreddin Hoca kurbağaya bakti bakti bakti... Oda tanımadı oni tabii ama hiç bozuntuya vermedi:

– Bu budur. Buni vurun temizleyun. Bundan doğanda boyle olur (KK.3).

1 **Atmaca çaçeli:** Atmaca avlamak için atmacacılar tarafından geliştirilmiş bir tür av malzemesidir. Çalışması için gerekli ekipmanlar, geniş bir ağ, ağı tutturmak için birkaç sopa ve ağın içine konuşuturulmuş karaburun böceğidir. Atmacanın böceği görünce gelip ağa takılması suretiyle çalışır.
2 **Cingili:** Atmaca sahipleri hem bildircin avından sonra atmacalarının yerini daha iyi bulabilmek hem de atmacalarının sahipli olduğunu göstermek maksadıyla tuttıkları atmacanın ayağına çingirak bağlarlar. Bu çingiraka yöre halkı tarafından zaman zaman “cingili” denildiği de olur.
3 **Bozkizil atmaca:** Beyaz tüyleri siyah tüylerine oranla daha fazla olan atmaca türüdür. Göğsündeki ve kanat uçlarındaki tüyleri kızıl karışımıdır. Zaman zaman bu türe “bozkır” dendiği de olur. Oldukça nadir bulunan bir türdür.
4 **Seren:** Atmacacıların kahve, bahçe veya herhangi bir mezra da otururken atmacalarını bağladıkları iki dikey direk veya odun arasına sıkıştırılmış yatay ince uzun odundan oluşan yer.

- b. Bi gun Rize'nun bir köyünde köyli halk derenun kenarında bir değışik canlı gördiler. Aslında kurbağa gördiler ama kurbağa olduğunu anlamadılar tabii. Toplandılar bu canlınin başına. Ne olduğunu anlamağa çalıştılar ama anlayamadılar. O sırada Temel'da oradan geçeymiş. Bakmış ki millet bi yere toplanmış, merak etmiş dalmış kalabalığın içine. Temel'i gören halk ona sormiş:
- Ula Temel, ha böyle bir canlı gördük, ne olduğunu anlamaduk, bu nedir da?
  - Temel durmuş, bakmış canlıya. Düşünmüş... O da ne olduğunu anlamamış ama hiç bozuntuya da vermemiş:
  - "Ula uşaklar, bu budur. Buni vurun temizleyün. Bundan doğanda böyle olur." demiş (KK.4).

Fıkranın Bağlam Yönünden Değerlendirilmesi:

Yukarıdaki metinlerde toplum tarafından şaşkınlıkla karşılanan bir olayın bilir kişiye danışılmasına bağlı olarak anlatılan fıkraların iki versiyonu verilmiştir. Söz konusu anlatımlarda fıkra şahıslarının farklılığı göze çarpmaktadır.

Bazı fıkralar sadece fıkradaki şahsa bağlı olarak anlatılmaktadır. Bu şahıslar genellikle bir milletin kültürel belleğinde yer edinmiş ve nesiller boyu şöhretini korumuş kimselerdir. Nasreddin Hoca da bunlardan birisidir. Tarihsel süreçte kendisine atfedilerek anlatılan pek çok fıkrası bulunan Nasreddin Hoca, ünü bugünkü Türkiye'nin sınırlarını aşan bir halk bilgesidir. Onun adına mal edilen fıkralar yalnız Türk dilinin konuşulduğu yerlerde değil, Türklerle uzaktan yakından ilişki kuran pek çok ülkede yayılmıştır. Hoca'ya atfedilen fıkralar 13. yy'dan günümüze Türk kültür dairesi çevresinde anlatılagelen; içerisinde güldürü ve mizah unsurlarını barındıran kısa hikâyelerdir. Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönem ve coğrafya ile ilgili tartışmalı bir durum söz konusudur ancak genel kabul, Hoca'nın 13. yy'da yaşadığı ve Eskişehir'in güneydoğusundaki Sivrihisar kasabasının bir köyünde doğup; ömrünün uzun bir dönemini Akşehir'de geçirdiği yönündedir (Boratav, 2022, ss. 98–100).

Karadeniz insanının pratik zekâsı; hazırcevap kişiliği; samimi, nüktedan üslubu ve olaylara farklı açılardan bakışı yörenin kendine has fıkra anlatılarının ortaya çıkmasında önemli bir role sahip olmuştur. Bazı kaynaklarda yalnızca Temel fıkraları diye de geçen Temel ile Dursun fıkraları bunlardan birisidir. Bu fıkraların en önemli özelliği, yöre insanının pratik zekâsı ve hazırcevap kişiliğinin Temel karakteri ile anlatıda görülmesidir. Temel'in yanı sıra Dursun, İdris ve Fadime, ilgili fıkralarda yer alan diğer şahıslardır. Karagöz oyunundaki Laz tiplemesinden türetildiği düşünülen "Temel" (Öztürk, 2006, s. 132) karadeniz fıkralarının başkarakteriyken genellikle Dursun, bazen de İdris anlatılarda yankarakter olarak yer alır. Fadime ise genellikle Temel'in karısı veya sevdiği kişi ya da ailesinden bir yakını olarak karşımıza çıkar.

Bazı fıkralarda Temel'in Nasreddin Hoca'ya benzer şekilde belli bir hazırcevaplığa sahip olduğu düşünülebilir. Ancak bu hazırcevaplık Hoca'nınki gibi dokundurmalı ve ders verirken öğretici değil; şaşırtma ve mantık dışılığın ortaya çıkardığı komiğe dayalıdır (Tanrıbuyurdu, 2007, ss. 106–107).

Yukarıdaki fıkra özelinde bir değerlendirme yapıldığında bu fıkranın sonuç kısmında yer alan nükte unsurunun yapısına bakarak ilgili metni Temel fıkrası olarak nitelendirmek daha uygun olur. Çünkü, toplum önünde bir hayvanın ölmesini buyurmak Nasreddin Hoca'nın kişiliğine uymayan bir durumdur. Ayrıca yukarıdaki fıkra; ders verme amacından ziyade mantığa aykırı, dinleyiciyi şaşırtarak güldürmeye yönelik bir mizah anlayışının olduğu görülmektedir. Bu tarz bir anlayış, genellikle Temel fıkralarında karşımıza çıkmaktadır.

Tarihsel süreçte mantık, ahlak ve dönem açısından Nasreddin Hoca'nın kişiliğine ve yaşadığı döneme uymamakla birlikte ona atfedilerek anlatılan pek çok fıkranın yer aldığı görülmektedir. Örneğin; Nasreddin Hoca'nın 15. yy başında Anadolu'yu istilâ etmiş olan Aksak Timur ile çağdaş gösterildiği çok sayıda fıkra anlatısı vardır. Hoca'nın kuvvetle muhtemel 13. yy'da yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda bu tarz anlatıların Hoca'nın vefatından sonra kendisine atfedildiği neticesine varılabilir. Sakaoğlu ve Alptekin (2014) ortak kaleme aldıkları eserde bu tarz fıkraları "Nasreddin Hoca adına bağlanan fıkralar" başlığı altında değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla Nasreddin Hoca şahsında anlatılan her metni onun fıkrası şeklinde değerlendirmek yanlış olacaktır. Kurgan ve Sakaoğlu hangi fıkraların Hoca'ya ait olamayacağına dair ilk tespitleri yapan araştırmacılar. Buna göre Hoca'nın ahlakdışı, mantıksız, zengin gösterilmesi ve dini bilgilerinin yetersiz yansıtılması gibi birtakım özelliklere sahip anlatılar Nasreddin Hoca fıkrası olarak değerlendirilmemelidir (Kurgan, 1996, ss. 76-77; Sakaoğlu, 2005, ss. 25–26).⁵

Fıkralar yöresel olarak anlatılabilen bir türdür. Dolayısıyla anlatılan fıkralarda yöresel farklar olması durumunda hem fıkranın metninde hem de icrasında fıkranın anlatıldığı yöreye göre kullanılan dil ve üslup da değişebilir. Örneğin: Karadeniz yöresine ait bir Temel ile Dursun fıkrasının İç Anadolu'daki icrası sırasında hem anlatıcıya bağlı olarak üslupta hem de anlatıcının ağız özelliklerinden dolayı metinde bazı değişiklikler meydana gelebilir. Yine aynı şekilde bir Nasreddin Hoca fıkrası Karadeniz yöresinden bir anlatıcı tarafından o yörenin ağız özelliklerine göre icra edilebilir. Bu tarz durumlarda kaynak kişiden alınan bilgilerin teyit edilmesi gerekir. Bağlam yönünden değerlendirmesi yapılan söz konusu fıkra metninde de bir Temel fıkrasının farklı kaynak kişiler tarafından gerçekleştirilen iki icrasının birinde Nasreddin Hoca'ya atfedilmesi ve Rize yöresi ağız özellikleri ile anlatımı söz konusudur. Burada önemli olan iki husustan birisi, derleme yöntemi ile gerçekleştirilen halkbilimi araştırmalarında kaynak kişilerin vermiş olduğu bilgilerin doğruluğunun teyit edilmeden kullanılmaması; bir diğeri ise fıkra anlatılarında nükte unsurunun anlatıcı tarafından doğru yerde, doğru zamanda verilmesi ve dinleyicide beklenen etkiyi yaratmasıdır. Yukarıda verilen metnin her iki versiyonu da anlatı bağlamında bulunan dinleyici tarafından beklenen gülme etkisini karşılamıştır. Bu durum fıkraların sahip olduğu dinamik ve esnek yapının gösterimi ile birlikte toplumun kültürel belleğinde yer edinen gündelik olay veya durumların insanlığın tarihi ve kültürel mirasına mizahi bir üslupla yansıtılması açısından önem arz etmektedir.

5 Bu konu hakkında daha detaylı bilgilere ulaşmak için şu kaynaklara bkz: Kurgan, Ş. (1996). *Nasreddin Hoca*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ss. 76-77.; Sakaoğlu, S. (2005). *Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler*. Akçağ Yayınları, ss. 25-26.

Hocadan İyi mi Bileyisin?

a. Temel'in babaannesi Fadime Nine'nin kocası rahmetli olmuş. Fadime Nine'nin de durumu iyi değilmiş. Torunu Temel, babaannesi mutlu olsun diye onu çay sepetine koyup gezdirmeye başlamış. Bir gün köyde dolaşırken köyün imamını görmüşler:

– Ula Temel! Ne edeyisin?

Temel:

– Ne edeyim Hocam, dedem eldi, nenem da eyi değil. Gezduriyirum oni sevap aliyirum.

Hoca:

– Temel, nenen belki evlenmek istiyi da?

Temel:

– Olur mi hocam. Nenem 80 yaşınadır bu yaştan sonra evlenemez.

Fadime Nine çay sepetinin içinden bastonunu çıkartarak Temel'in kafasına vurmuş ve demiş ki:

– Sus rezil! Sen ne anlarsun, hocadan iyi mi bilecesun? (KK.5)

b. Fadime Hala'nın kocası Hasan Dayı rahmetli olmuş. Fadime Hala yemekten içmekten kesilmiş. Garip garip başını yere eğmiş. Oğlu Ahmet onu doktordan doktora dolaştırmış ama çaresini bulamamış. Doktorlar hiçbir şey söyleyememişler Ahmet'e. Ahmet'te annesini çay sepetine koyup gezdirmeye başlamış. Böylece çok büyük sevap alacağını düşünüyormuş. Ahmet Fadime Hala'yı alıp caminin hocasına götürmüş ve onu hocaya okutmak istemiş. Hoca demiş ki:

– Ahmet sevap almak için anana sordun mi? Belki anan evlenmek istiyi.

Ahmet de hocaya cevap vermiş:

– Olur mi hocam. Anam 85 yaşına kadun, ahi gitmiş vahi kalmış. Anam bu yaşta evlenmek istemez.

Fadime Hala'da çay sepetinin içinden elindeki bastonu oğlunun kafasına vurarak onu azarlamış:

– Sus rezil! Sen karişma. Sen hocadan iyi mi bileyisin? (KK.6)

Fıkranın Bağlam Yönünden Değerlendirilmesi

Temel fıkraları, Karadeniz insanının pratik zekâsını; hazırcı, espritüel, samimi kişiliğini ve nüktedan üslubunu yansıtan; mizah unsuru genellikle mantığa aykırı ve dinleyiciyi şaşırtacak şekilde ifade edilen edebi metinlerdir. Bununla birlikte halkın kültürel belleğinde yer alan bazı fıkralarda; Temel'in zeka seviyesi düşük bir karakter olarak gösterildiği fıkralar da mevcuttur. Bu tarz metinlerin Temel'e ait olup olmadığı tartışılması gereken bir husustur.

Yukarıdaki fıkra özelinde bir değerlendirme yapıldığında bu fıkradaki nükte unsurunun Temel fıkralarının yapısına daha uygun olduğu görülmektedir. Metnin versiyonlarında olayların gerçekleşmesi ve mizah unsurları oldukça benzerdir. Ancak kahramanların değişimi söz konusudur. Fıkranın ikinci versiyonunda Temel'in yerini Ahmet alır. Fadime nine, Fadime Hala diye geçer, ayrıca eşinin ismi Hasan olarak verilir.

Bağlamsal değerlendirmesi yapılan söz konusu metin, yöresel tiplerinden Karadenizli fıkra tipi Temel ve onun babaannesine bağlı olarak anlatılan bir fıkradır. Ancak ele alınan fıkra anlatısının ikinci versiyonunda şahısların, Çayeli yöresi mahalli fıkra tipi olarak gösterilen Fadime Hala ve oğlu Ahmet'e kadar özel bir çerçeveye indirildiği görülmektedir. Fıkralarda zaman zaman bu tarz durumlar görülebilmektedir. Burada göz önünde bulundurulması gereken önemli bir husus fıkra anlatılarında bağlamsal unsurları etkileyen en önemli faktörlerden birisinin fıkranın anlatıcısı/ıcracısı olduğudur. Zira anlatıcının bir halk bilgisi ürününü icra ederken bu ürünün yapısında yaptığı değişimler, yeni eş metinleri oluşturmaktadır. Söz konusu eş metinler zamanla anlatıldığı yörede yaygınlaşarak benimsenen bir anlatı durumuna gelebilmekte ve yeni bir varyant oluşturabilmektedir.

Benum Da Cüzdanımı Oyle Çaldılar

Bizum ordan emiceleremün köyünden yamaç köyünün Kalenderli Mahallesi'nden bi dilsuz, sağır, apa var idi. Ben da tanırım oni. Eskiden kebrelekler⁶ taşınurdi eğratluk⁷ olurdi. Adamlar kadunların sepetlerini doldururdi. Bi tane evun eniştesi var, yeni enişte. Geldi tabii kebre dolduracak. Pontulini⁸ çıkardı giydi kebrelek pontuli. Eski pontul. Bu evdeki sağır dilsuz delikanli yeni eniştenun cüzdanını çaldı. Enişte gitti eve baktı ki cüzdan yok. Karısına dedi ki: "Ben gittum babanun evine cüzdanımı çaldılar, böyle bişe olur mi?" Karisi da duyurtti oni babasının evine ki "gelduk oraya cüzdanımız çalındı" diye. Darlandiler tabi ne edecuk ne etmiyecuk diye. Anladiler bu dilsuzun cüzdanı çaldığını tabi (dilsuzun adı Yusuf, ben da tanırım oni). Diyiler ona sen çaldun cüzdanı oda yok diyi. Doğrisini demiyi. En son dediler ki bunun dilinden Hasan Makas anlar. Hasan Makas'a zorumuzı diyelum bi şekilde cüzdanı alsun da bu yeni eniştedu, parasi çalındı. Dediler buni Hasan Emicem'e (Hasan Emice, benum emicem). Hasan Emicem duşundi duşundi gitti apaya. Dedi ona ki:

– Yusuf, bu enişte yeni enişte, cüzdanını çaldun. Bugün Sali, yarun Çarşamba anan inecek pazara sığırları satup eniştenun parasını verecek. Siz ne yiyeceksiz? Eğer çalduysan cüzdanı buni de da.

Bunun üzerine dilsiz Yusuf şöyle der:

– Hhasan, Hhasan. Bbenumda cüzdanımı oyle çalmışlerdi.

En son dilsiz Yusuf cüzdanı verdi. (KK.1)

6 **Kebre:** Çayeli ve çevresinde tarımsal ürünlerin daha verimli olması için toprağa dökülen inek dışkına verilen isim, gübre. Yörede, inek gübresinin toplandığı yere ise "kebrelek" denir.

7 **Eğratluk:** Mahalle sakinlerinin karşılıklı beklemeksizin tarımsal işlerde birbirlerine yardımcı olmaları, imece.

8 **Pontul:** Pantolon.

Fıkranın Bağlam Yönünden Değerlendirilmesi

Hırsızlık olayları genellikle toplum içerisinde kötülünen, pek hoş karşılanmayan olaylardır. Ancak bu gibi durumlar fıkra anlatılarında içerisine mizah unsuru da katılarak daha hafif bir şekilde aktarılabilir. Yukarıda örnek olarak verilen fıkrada da aile içindeki bir hırsızlık olayının engelli bir birey üzerinden mizah unsurları kullanılarak, ironik bir biçimde anlatıldığı görülmektedir.

Yukarıdaki metin bağlam yönünden ele alındığında iki husus göze çarpmaktadır. Bunlardan birisi kekeme olan fıkra başkahramanının konuşmalarını taklit yeteneğidir. Engelli bir birey olarak fıkranın başkahramanının konuşması; anlatımın icrasına, fıkranın sonundaki diyaloga engelli kişinin konuşmasındaki kelime ve ses tekrarları şeklinde yansımıştır.

Ele alınan metnin bağlamsal değerlendirmesi yapıldığında göze çarpan bir diğer husus icracının zaman zaman anlatımı kesmesidir. Yukarıdaki metinde fıkra anlatıcısı sadece mahalli bir çevrede tanınan fıkra tiplerinin isimlerinden anlatıda bahsetmiş ve ortamda bulunan dinleyicilerin bu kişileri tanıma ihtimalini göz önünde bulundurarak, fıkranın icrası esnasında ek bilgiler vermiştir. Bu ek bilgiler metinde parantez içerisinde gösterilmiştir. Halkbilgisi ürünlerinin icrasında diğer türlerde de bunun gibi durumlar görülebilmektedir. Örneğin; fıkralara göre daha uzun bir tür olan ve anlatımı saatlerce hatta günlerce sürebilen halk hikâyelerini icra eden âşık, anlatıya “karavelli” veya “pişrevî” adı verilen eklemeler yapabilmektedir. Ancak halk hikâyelerinde asıl metne zenginlik katmak için ek olarak verilen ve genellikle mani veya türkü tarzında şiirlerin ya da asıl hikâyeden bağımsız farklı hikâyelerin eklenmesinden mütevellit olan bu tarz durumlar fıkralarda anlatıcının bilgi aktarma zorunluluğu hissetmesi ile ilgilidir. Dolayısıyla halk hikâyelerinde icracı tarafından asıl metne yapılan eklemeler fıkralara nazaran daha edebidir ve fıkralarda ilgili durumun halk hikâyelerinde olduğu gibi özel bir adlandırması bulunmamaktadır.

Malatyalı İnek

Rizeliler Malatya'dan bir inek almışler. İnek öyle sut veriymiş ki inek sabah öğlen akşam sağlıyımış. Demişler ki her zaman gidup Malatya'dan inek alacağumuza bu ineği çoğaltalum biz Malatyalılara satalum. Tutmuşler bi tane boğa. Boğa sağdan geliyi inek sola kaçayı. Boğa soldan geliyi inek sağa kaçayı. Bi turlri çoğaltmayı başaramamışler. Bu sirada ordan geçen bi yaşli dayi sormış onlara:

- Ula uşaklar ne edeyisunuz?
- Sorma dayi. Bi inek aldurturacağuk oni ama boğa sağdan geliyi inek sola kaçayı; boğa soldan geliyi inek sağa kaçayı. Bi turlri çiftleştüremeduk oni, terden su olduk.
- Ula bu ineği Malatya'dan mi oldunuz?
- Hee dayi nerden bildun?
- Ben da hanumi (hanımı) ordan almışim. (KK.7)

Fıkranın Bağlam Yönünden Değerlendirilmesi

Fıkra anlatıcısının üslubu fıkranın icra bağlamına göre değişiklik gösterebilir. Örneğin, eğer ortamda bir kadın veya çocuk varsa anlatıcı müstehcen ifadelerden özellikle uzak durur. Çünkü toplum kuralları gereği kadınların veya çocukların bulunduğu ortamlarda argo veya müstehcen ifadelerin kullanılması pek hoş karşılanmaz. Müstehcen içerikli fıkralar daha çok kahvehane ortamlarında erkekler arasında anlatılmaktadır. Anlatı ortamında kadın veya çocukların bulunması durumunda anlatıcı, fıkra metnine eklemeler ya da çıkartmalar yapabilmektedir. Örneğin anlatıdaki müstehcen veya argo kısımları farklı bir şekilde dile getirebilmekte, anlatıya ara verebilmekte ya da tamamen farklı bir konuya geçebilmektedir.

Yukarıdaki fıkra özelinde bir değerlendirme yapıldığında anlatının mizah unsurunun müstehcen tarzda olduğu görülmektedir. Fıkranın icrasında bağlamda bulunan kişilerin hemcins olması anlatının sansürsüz bir şekilde gerçekleşmesinde etkili olmuştur. Ayrıca kaynak kişi eğer ortamda bir kadın veya çocuk olsaydı bu fıkra yerine başka birisini anlatmayı tercih edeceğini iletmiştir. Bu durum fıkraların icrasında bağlamın sosyokültürel yapısının anlatının icrasında doğrudan etkili olduğunun gösterilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Terumi Sildi

“Ahmet Baş, Şevki Baş, Mustafa Baş, Cafer Baş (Canfer'un Tavuk) gittiler Borçka'ya atmaca tutmaya. (Bu hikâyeyi Canfer'un Tavuk anlatıyı.) Diyi ki gittuk Borçka tarafına bi dağa atmaca tutmağa. Bana verdiler topal kuş. Kuş değeneğe ha böyle oturiyi. Bi ayağı kısa. Beni koydiler bi mevziye (kayve). Çok hayin da Güneş var, hava sıcak. Yattum çayluğun üstine. Güneş olduğu gibi suratuma vuriyi. Sonra bi kalktum ki donuma kadar terden olmişim ip ıslak su. Karşıma bi baktum burdan Çayeli kadar mesafeden onume bişe dolaniyi. Buna bi kuş attum, bi tur dolandi. Bi kuş daha attum bu sefer baktum daği aştı geliyi. Ben zannettum ki heralda uçak geliyi. Kitlendi geliyi. Bu geldukçe beyindi (büyüdü). Benum uç katum iki katum olmağa başladı. Ağa (tuzağa) vuriyiken bi atladum onine ki kafasi benum kafam kadar. O beni görünce bi fren etti ki. Kanatlarınlan nasi tokatlayi beni biliyi misen? Ha boyle, ha boyle. Ben şok oldum. Yuzumi tutayırım, yüzüme bi tane ter yok, beni kurutti. Terumi sildi.” (KK.8)

Fıkranın Bağlam Yönünden Değerlendirilmesi

Atmacacılık özellikle Doğu Karadeniz yöresinde yaygın olan bir gelenektir. Şehir yaşantısının vermiş olduğu bunalımlardan kaçarak arkadaşlarıyla birlikte dağlarda atmaca tutmayı bir hobi, spor ve tutku haline getirmiş olan karadeniz insanının atmaca avı esnasında başından geçen olaylar, zaman zaman arkadaş ortamında, içerisine mübalağalar ve gülünç unsurlar eklenerek bir fıkra anlatısı haline gelebilmektedir. Söz konusu fıkrada da Çayeli'nden atmaca avcılığı ile ilgilenen bir kişinin başından geçen fıkra gibi bir olay anlatılmaktadır.

Fıkralar, genç-yaşlı demeden herkes tarafından anlatılabilir. Anlatılarda önemli olan nükte unsurunun yerinde ve zamanında dinleyiciye aktarılabilmesidir. Dolayısıyla güldürü unsurunun nasıl sunulduğu da önemlidir. Fıkralarda söze bağlı nükte ve harekete bağlı nükte olmak üzere iki çeşit nükte türünden bahsetmek mümkündür. Bu türlerin ikisi aynı fıkrada bulunabildiği gibi farklı fıkralarda da

bulunabilirler. Genç fıkra anlatıcıları; yaş itibarıyla, muhtevada hareketli gösterim gerektiren kısımlarını daha iyi performe edebilir. Fıkralarda nüktenin icrası ve çeşitleri ile ilgili Sakaoğlu'nun görüşleri ise şu şekildedir:

"Bazı fıkraların nüktesi bir harekete bağlı olarak ortaya çıkarken, bazılarının nüktesi bir söze bağlıdır. Bazı fıkralarda ise bunların her ikisinin bir arada bulunduğu görülür. Nüktesi bir harekete bağlı olan fıkralarda, nükteyi anlamak düşünmekten çok görmeye bağlıdır. Nüktenin anlaşılması için bir hareketin görülmesi yeterlidir. Bu, bir el hareketi, bir vücut hareketi olabileceği gibi dinleyicilerden bazılarının da katılabileceği ortak bir hareket de olabilir. Nüktenin söze bağlı olduğu fıkralarda, bir veya birkaç kelimenin değişik şekillerde kullanılmasıyla nükte ortaya çıkar. Bazen bir kelimenin ikinci bir manası da akla getirilir; bazen küçük bir ses değişikliği ile nükte kurulur; bazen de nükte kafiyeli bir kelimeyle bağlanabilir" (Sakaoğlu, 1992, s. 31).

Yukarıda yer verilen anlatının derlendiği genç kaynak kişi, metinde anlatılan vak'ayı bizzat deneyimleyen kişiden dinlemiş ve aktarmıştır. Bir köy bahçesi çardağında derlemesi gerçekleştirilen anlatıda icracı zaman zaman metnin içerisinde bulunan mübalağalı kısımlar ve devinim gerektiren ifadeler dolayısıyla anlatımın bazı kısımlarını canlandırarak anlatmış ve anlatıcının icra tarzı bağlamda neşeli bir ortam oluşturmuştur. Dolayısıyla bağlamda, fıkra anlatıcısı genç olmasına rağmen William R. Bascom'un⁹ ifade ettiği halk bilgisi ürünlerinin dört temel işlevinden "hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme" işlevi ortaya çıkmıştır.

Yukarıdaki metin ile ilgili bir değerlendirme yapıldığında anlatıda yalan, ironi ve mübalağa unsurlarına bolca yer verildiği görülmektedir. Zira metinde tasvir edilen boyutta bir atmacanın varlığı inanılır gibi değildir. Ancak arkadaş ortamına neşe katmak ve eğlenmek için bireylerin zaman zaman içerisinde yalan unsurlarla birlikte mübalağa ve ironinin yer aldığı anlatılar icra etmesi gündelik hayatta pek çok kez karşılaşılabilen bir durumdur. Bu anlatılar, insanları günlük hayatın sıkıntı ve huzursuzluklarından az da olsa uzaklaştırarak bir nebze olsun mutlu olmalarını ve gülmelerini sağlamaktadır. Ancak belirli bir arkadaş grubu ya da çevrede anlatılan bu tarz komik olaylar tam bir fıkra kompozisyonuna sahip olmadığından fıkra olarak değerlendirilmeleri eleştiri alabilmektedir. Bununla birlikte içeriden barındırdıkları mizahlar nedeniyle fıkralara yakın anlatılar olarak görülebilirler. Fıkra olarak ele alabilmek için yeterli yaygınlığa ve uygun kompozisyona sahip olmayan fakat aynı zamanda fıkralara yakın bir mizahi yapı ve içeriğe sahip olan bu metinlerin günümüzde bir edebi tür olarak karşılığın rastlanmamıştır. Doğru'nun (2023) Rize fıkralarına dair hazırlamış olduğu çalışmasında bu tarz anlatılar "gündelik hayatta yaşanmış fıkralaşma eğilimi taşıyan olaylar" başlığı altında değerlendirilmiştir.

Sonuç

Hayatın her alanında yer alan halk bilgisi ürünleri, toplumların kültür tarihlerinin önemli bir parçasını oluşturur. Bu yer alış içinde mevcut bulunan estetik kaygı, insanın güzel olana merakı nedeniyle folklor ürünlerini kolay hatırlanabilir kılar. Kalıcılığın en büyük nedenlerinden birisi ise geleneğeleşmiş halk bilgisi ürününün, yaşadığı toplum tarafından tanınıyor olmasıdır. Ayrıca halka ait olan bir folklor malzemesi, halkın sosyo-ekonomik hayatından izler taşımaktadır. Bu nedenle, geleneği sözlü kültür aktarımı yoluyla sürekli kılan halk anlatıları da, halk felsefesini ifade eden birer form olarak kabul edilmelidir. Bu form bir yöntem olarak belirlenmeli ve sahadan derlenen her halk anlatısı, yalnızca bir metin tespiti olarak kalmamalı, anlatıların icra bağlamı da derlenmelidir. Çünkü bağlam, anlatının işlevsel özelliklerinin ve halk yaşantısındaki yerinin anlaşılmasına yardımcı olur. İyi bir bağlamsal çözümleme, folklor ürünlerinin halk hafızasından derlenip; sözlü, yazılı veya elektronik kültür ortamlarında yeni kuşaklara aktarılmasında büyük fayda sağlar.

Türk kültürünün mizah anlayışını yansıtan metinler olarak, fıkraların icra ortamı sonuç kısmındaki hükmün veya içerisinde barındırdığı olayın hitap ettiği sosyal çevreye göre değişebilmekte ve buna bağlı olarak geçmişten günümüze daha çok sözlü gelenek vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktararak gelen fıkraların zaman içerisinde farklı anlatım tarzları ortaya çıkabilmektedir. Metnin yazıya geçirilişinden sonra da devam edebilen bu durum, her icranın yeni bir metin olarak düşünülmesi açısından önem arz etmektedir. Kısa mizah öyküleri olan fıkralar, yazılı kültür ortamına ya da elektronik kültür ortamına geçseler bile, eş zamanlı olarak sözlü anlatı geleneğini de sürdürürler. Bu nedenle geleneğin ortak unsurlarını paylaşan her birey, elektronik kültür ortamında izlediği, dinlediği veya yazılı kültür ortamında okuduğu bir fıkrayı, kendi psiko-sosyal dünyasında yeniden şekillendirerek kendi terminolojisiyle icra edebilmektedir.

Fıkraların icra ortamına bağlamın etkisinin Rize yöresinden derlenen metinler üzerinden araştırıldığı bu çalışmada yapılan incelemeler sonucunda; fıkraların icrasında bağlamdan kaynaklı meydana gelen çeşitlenmelerin temel sebeplerinin fıkranın anlatıcısına bağlı olan ve genellikle karakterler veya olayların gelişme tarzındaki farklılıklardan ya da argo içerikli anlatılarda icra ortamındaki dinleyicilerin yaş ve cinsiyet dağılımındaki değişimlerden ibaret olduğu görülmüştür. Çalışmada elde edilen veriler ise şu şekildedir:

- Fıkra anlatılarında anlatıcının yaşadığı çevrenin insanlarının birbirine karşı tutumu halk bilgisi ürününün icrasında bağlamı etkileyebilir. Örneğin bir köyde icra edilen anlatıda yer alan fıkra kişisi hırsız olarak gösterilirken; karşı köyde icra edilen aynı konulu anlatıda bu kişiden saygı ile bahsedilebilir.
- Fıkralar yöresel olarak icra edilebilen bir türdür. Dolayısıyla anlatılan fıkralarda yöresel farklar olması durumunda hem fıkranın metninde hem de icrasında fıkranın anlatıldığı yöreye göre kullanılan dil ve üslup değişebilir. Örneğin Karadeniz yöresine ait bir Temel fıkrasının İç Anadolu'daki icrası sırasında hem anlatıcıya bağlı olarak üslupta hem de anlatıcının ağız özelliklerinden dolayı metinde birtakım değişiklikler meydana gelebilir. Bazen Nasreddin Hoca'ya bağlı olarak anlatılan bir fıkra Temel fıkrası gibi gösterilebilir veya bunun tam tersi olabilir. Bu tarz durumlarda dikkatli bir araştırmacı kaynak kişiden alınan bilgilerin doğruluğunu teyit etmelidir.
- Fıkra anlatılarında bağlamsal unsurları etkileyen önemli faktörlerden birisi fıkranın anlatıcısı/icracısıdır. Zira anlatıcının bir halk bilgisi ürününü icra ederken ürünün yapısında meydana getirdiği değişimler, yeni eş metinleri oluşturmaktadır. Söz konusu eş metinler zamanla yaygınlaşarak benimsenen anlatılar durumuna gelebilmekte ve yeni varyantlar ortaya çıkarabilmektedir.

⁹ William R. Bascom, halk bilimi araştırmalarında kullanılan yöntemlerden İşlevsel Yöntem'in temsilcilerinden birisidir. Folklor ürünlerinin fonksiyonları ile ilgili yapmış olduğu çalışmalarla bu kuramda adından söz ettiren Bascom, folklor ürünlerinin çok sayıda işlevini tespit etmiştir. Ancak bu işlevler; genel hususları dikkate alarak dört maddede değerlendirilmiştir. Bahsi geçen dört temel işlev ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk: (Çobanoğlu, 2012, ss. 256-257).

- Fıkraların icrasında bağlamsal unsurları göz önünde bulunduran anlatıcı bazen anlatıda eklemeler ya da çıkartmalar yapabilmektedir. Bu gibi durumlar diğer halk bilgisi ürünlerinin icrasında da görülebilmektedir. Örneğin; halk hikâyelerini icra eden âşık, anlatıya “kara-veli” veya “pişrevî” adı verilen eklemeler yapabilmektedir. Ancak halk hikâyelerinde asıl metne zenginlik katmak için ek olarak verilen ve genellikle mâni veya türkû tarzında şiirlerin ya da asıl hikâyeden bağımsız farklı hikâyelerin eklenmesinden mütevellit olan bu tarz durumlar fıkralarda anlatıcının bilgi aktarma zorunluluğu hissetmesi ile ilgilidir. Dolayısıyla halk hikâyelerinde icracı tarafından asıl metne yapılan eklemeler, fıkralara nazaran daha edebîdir ve muhtemelen kısa bir edebi tür olmasından ötürü fıkralarda ilgili durumun halk hikâyelerinde olduğu gibi özel bir adlandırması bulunmamaktadır.
- Fıkra anlatılarında kaynak kişinin üslubu, icra ortamındaki kişilerin cinsiyet ve yaş faktörüne göre değişiklik gösterebilir. Örneğin, anlatıcı hemcinslerinin olduğu bir ortamda argo/küfür/müstehcenlik içeren bir fıkrayı daha rahat anlatabilir. Ancak ortamda karşı cinsten dinleyiciler varsa fıkrayı daha farklı ifadelerle icra edebilir. Dinleyicilerin yaşı da fıkranın icra ortamını etkiler. Dinleyicinin yaşı eğer fıkra içeriğini kaldırmayacak olgunluğa, ruhsal sağlığa veya bilinç seviyesine uygun değilse; icracının anlatımında sansüre gitmesi gerekebilir.
- Fıkraların icrasında anlatıcı genç ya da yaşlı olabilir. Fakat iyi bir anlatıcı, icra esnasında güldürüye sebep olan mizah unsurunu uygun bir zamanda ve doğru şekilde dinleyiciye aktarabilmelidir. Ayrıca fıkralarda söze bağlı nükte ve harekete bağlı nükte olmak üzere iki farklı nükte çeşidi vardır. Fıkraların bağlamsal değerlendirilmesi yapılırken genç anlatıcıların harekete bağlı nükteleri dinleyiciye daha iyi aktarabileceği ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

Bir folklor ürününün icrasında etkisi bulunan her türlü sosyal ortamı içerisinde barındıran bağlam, kısa ve yoğun anlatıma sahip fıkraların icrası esnasında dahi değişime uğrayabilecek esneklikte olabilmektedir. Dolayısıyla fıkraların icrasına bağlamın etkilerinin yukarıda bahsedilenlerden ibaret olmadığı tahmin edilmektedir. Araştırma süresince tespit edilebilen etkenlere bu çalışmada yer verilmiş olup yeni etkilerin farklı çalışmalarla belirlenebilmesi ümit edilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Albayrak, N. (2004). *Ansiklopedik halk edebiyatı terimleri sözlüğü*. L&M Yayıncılık.
- Ben Amos, D. (2007). Halk bilgisinin (Folklorun) bağlamı: İmalar ve beklentiler, (Çev.: Metin Ekici). *Milli folklor*, 19(76), 232–243.
- Boratav, P. N. (2022). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. Bilge Su Yayıncılık.
- Çobanoğlu, Ö. (2012). *Halk bilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Akçağ Yayınları.
- Dikbaş, A. (2018). *Elazığ fıkraları ve fıkra tipleri - Bağlam merkezli bir inceleme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğru, S. (2023). *Rize fıkraları (İnceleme-Tasnif-Metin)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Dundes, A. (1998). Doku metin ve konteks, (Çev.: Metin Ekici). *Milli folklor*, 10(38), 106–119.
- Dundes, A. (1999). Halk kimdir?, (Çev.: Metin Ekici) *Milli folklor*, 10(37), 139–153.
- Ekici, M. (2018). *Halk bilgisi (folklor) derleme ve inceleme yöntemleri*. Geleneksel Yayıncılık.
- Ercilasun, A. Bican, & Akkoyunlu, Z. (2014). *Divanü Lügati't Türk (Kaşgarlı Mahmut)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökşen, C. (2002). *Temel fıkraları üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karadağ, M. (2004). *Türk halk edebiyatı anlatı türleri*. Ürün Yayınları.
- Küçükyıldız, D. (2016). *Rize'de atma türkû geleneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurgan, Ş. (1996). *Nasrettin Hoca*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Öğüt Eker, G. (2009). *İnsan kültür mizah*. Grafiker Yayınları.
- Öztürk, Ö. (2006). Bizum temel. In Ö. Asan (Ed.). *Temel kimdir?* (pp. 132–137). Heyamola Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1992). *Türk fıkraları ve Nasreddin Hoca*. Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Sakaoğlu, S. (2005). *Nasreddin Hoca fıkralarından seçmeler*. Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, S., & Alptekin, A. B. (2014). *Nasreddin Hoca*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Tanrıbuğurdu, E. (2007). Temel fıkralarında toplumsal eleştiri. *Milli Folklor*, 19(75), 104–107.
- Yavuzarslan, P. (2019). *Kamus-ı türki (Şemseddin Sami)*. Türk Dil Kurumu.
- Yıldırım, D. (1998). *Türk Bitiği araştırma ve inceleme yazıları*. Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, D. (2016). *Türk edebiyatında Bektaşî fıkraları*. Akçağ Yayınları.
- Sözlü Kaynaklar
- KK.1: Doğru, Ayşe, 1970 Rize/Çayeli doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı. Görüşme tarihi: 21.05. 2021
- KK.2: Makas, Ali, 1969 Rize/Çayeli doğumlu, lise mezunu, emekli. Görüşme tarihi: 25.10.2021.
- KK.3: Sandıkçı, Emine, 1954 Rize/Çayeli doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı. Görüşme tarihi: 12.07. 2021.
- KK.4: Azaklı, Yusuf, 1958 Rize/İkizdere doğumlu, ön lisans mezunu, emekli. Görüşme tarihi: 04.11.2021.

- KK.5: Tüysüz, Abdullah, 1997 Rize/Çayeli doğumlu, ön lisans mezunu, memur. Görüşme tarihi: 15.09.2021.
KK.6: Özer, Savaşhan, 1992 Rize/Merkez doğumlu, lisans mezunu, esnaf. Görüşme tarihi: 02.03.2022.
KK.7: Akbulut, Emre 1991 Rize/Merkez doğumlu, lisans mezunu, hoca. Görüşme tarihi: 19.04.2022.
KK.8: Gümüş, Yaşarcan 2000 Rize/Çayeli doğumlu, lise mezunu, şöför. Görüşme tarihi: 02.08.2022